

Discussions
Дискусионно

ОБОБЩЕНИЕ И ПЕРСПЕКТИВА НА ИЗСЛЕДВАНИЯТА ВЪРХУ ГРУПОВИЯ ПРОФИЛ НА ЖЕРТВИТЕ НА КАТИНСКОТО КЛАНЕ

Витолд Вашилевски

Институт за национална памет (Полша)

Резюме. В статията е очертан груповият профил на жертвите на Катинското клане, извършено въз основа на решение на Политбюро на ЦК на ВКП(б) от 5 март 1940 г. Статията представя състоянието на научните изследвания върху груповия профил на жертвите на съветското престъпление, припомняйки за разликата в степента на изследване на групата от трите военнопленнически списъка и украинския затворнически списък, както и за липсата на данни за състава на белоруския затворнически списък. Представени са най-важните изследвания на груповите списъци на жертвите. Авторът подчертава, че повечето от жертвите на клането от 1940 г. са офицери от Полската войска и служители на Държавната полиция, както и на по-малки униформени формирования, а самата принадлежност към тези групи е била достатъчен критерий те да бъдат определени за екзекутиране. Авторът привежда статистика за броя на жертвите от отделни униформени формирования. Накрая той очертава груповия портрет на жертвите на престъплението от 1940 г. по отношение на най-важните – от гледна точка на съветските власти и историческата социология – критерии. В заключението се констатира, че груповият профил на жертвите на Катинското клане най-точно се определя от две черти: службата на полската държава и отдадеността на полската кауза.

Ключови думи: историческа социология; Втора световна война; жертви на Катинското клане; Полша; Полска войска; полска полиция; Съветски съюз

През ноември 1939 г. Народният комисариат на вътрешните работи (НКВД) на Съюза на съветските социалистически републики (СССР) изпраща в лагерите за военнопленници в Козелск и Старобелск около 8 хиляди офицери от Полската войска (ПВ), тоест по-голям брой от пленените по време на военните действия и от по-късно арестуваните, а заедно с тях и група военнослужещи с по-ниски звания, предимно офицери и подофицери. В третия пленнически лагер на НКВД, локализиран в Осташков, попадат около 6 хиляди длъжностни лица от различни униформени формирования, главно от Държавната полиция (ДП), Затворническата стража (ЗС) и Граничната стража (ГС)¹. Войници от Корпуса за охрана на границите (КОГ) с

различни звания се намират във всички споменати лагери – най-голямата група е в Козелск. В тези лагери са задържани и няколко десетки цивилни полски граждани.

Военнослужещите и другите длъжностни лица, невъдворени в пленнически лагери, са хвърлени в затвори, разположени на анексираните от СССР земи на Жечпосполита (ЖП)²⁾, които в съветската номенклатура биват наричани Западна Украйна и Западна Белорусия. В тези затвори те се присъединяват към близо двадесетината хиляди цивилни поляци, които попадат там до края на 1939 г.³⁾ Неголяма група полски офицери заедно с войници с по-ниски звания и цивилни са задържани в изолирани места, напр. в московски затвори или в лагери във вътрешността на СССР.

След съветските престъпления през август 1939 г. в първите места за лишаване от свобода губят живота си относително неголям брой полски офицери. Повечето военнотружещи и униформените служители, намиращи се в три военнопленнически лагера, доживяват до март 1940 г.; това се отнася и за мнозина от пребиваващите в затворите.

През март 1940 г. шефът на НКВД Лаврентий Берия изпраща секретна докладна записка до Политбюро на Централния комитет на Всесъюзната комунистическа партия (болшевики) (ВКП/б/) с проект за решение за разстрела на 25 700 полски военнопленници и затворници. В заключение проектът предвижда: „Да се възложи на НКВД на СССР: 1) Делата на пребиваващите в лагерите за военнопленници 14 700 души, бивши полски офицери, чиновници, едри земевладелци, полицаи, разузнавачи, жандармеристи, заселници и [затворнически] надзиратели, 2) както и делата на арестуваните и пребиваващите в затворите в западните области на Украйна и Белорусия 11 000 души, членове на различни контрареволуционни, шпионски и диверсионни организации, бивши едри земевладелци, фабриканти, бивши полски офицери, чиновници и бегълци – да се разгледат в специален порядък, с прилагане на най-висшата мярка на наказание – разстрел“⁴⁾. Предложението е прието от ПБ на ЦК на ВКП(б) през март 1940 г., като в изложеното в протокола от заседанията на Политбюро решение са повторени *in extenso* цитираните по-горе две ключови точки⁵⁾. Ръководителите на СССР осъждат на смърт граждани на полската република, задържани в специалните лагери на НКВД в Козелск, Старобелск и Осташков, както и в затворите на НКВД в западните области на Украинската съветска социалистическа република (УССР) и Белоруската съветска социалистическа република (БССР).

През април и май 1940 г. НКВД осъществява операция, наречена по-късно Катинска, като разстрелва в Катинската гора, Харков и Калинин (днес Твер) пленници от трите лагера. Избиването на затворниците вероятно приключва малко по-късно и е извършено в Киев, Харков и Херсон в Украйна и в Минск в Белорусия. Според проучените досега съветски документи в хода на Катинската операция са екзекутирани около 21 860 военнопленници и затворници. Докладна записка от 1959 г., изготвена от Александър Шелепин – председател на Комитета за държавна сигурност

към Министерския съвет на СССР (КГБ), сочи, че са екзекутирани 21 857 души, от които 7305 са от затворите в Западна Украйна и Западна Белорусия⁶⁾. Тази бройка (с точност до няколкостотин жертви) се потвърждава от оперативните материали и справочните картотеки на НКВД от 1940 г., въз основа на които от 90-те години на XX се съставят списъците с жертвите на Катинското клане. Според архивните документи на НКВД и КГБ са екзекутирани около 14 600 военнопленници от Козелск, Старобелск и Осташков (броят е близък до посочения в решението от 5.III.1940 г.), както и 7305 затворници, от които 3435 попадат в украинския списък. Разликата между посочения от Шелепин брой убити затворници – 7305, и числото 11 хиляди, посочено от Политбюро на ВКП(б), не е изяснена окончателно.

Реконструираният списък с убитите се базира на стриктната документация, водена спрямо военнопленниците от Козелск и Осташков, както и на по-малко прецизната документация по отношение на пленниците от Старобелск и затворниците от територията на УССР (украинския списък). Въпреки тези разлики ние можем да възстановим четирите поименни списъка с екзекутираните: козелския (катинския), осташковския (калининския), старобелския (харковския) и украинския. Що се отнася до старобелския списък и в по-малка степен до останалите списъци, в случай на отделни, по-малко известни лица, все още може да настъпят корекции в данните (Wasilewski, 2016). Това не е статистически значимо и не оказва влияние върху данните, касаещи груповия профил на жертвите.

Следва да помним обаче, че съществува (макар и постепенно намаляваща) разлика в степента на изследване на цялостния брой на жертвите от военнопленническите списъци и от катинския списък. Този, последният, е по-слабо проучен не толкова по отношение установяването на имената, колкото по отношение снабдяването им с биографични бележки. Все още липсва информация за редица фигуриращи в него лица. Едва със завършването на трудовете върху подготовката на четвъртата гробищна книга тази ситуация ще се промени и ще позволи да бъдат извършени по-задълбочени анализи. През 2015 г. се появи първият том на тази книга, в която е описана първата група убити. Техните фамилии започват с буквите А и В⁷⁾. Планира се разработването и публикуването на биографични бележки за останалите лица. Те биха разширили досегашното равнище на знание, което се ограничава единствено до името, фамилията, бащиното име и датата на раждане, при това невинаги надлежно отбелязани в документите на НКВД.

По-сложен е въпросът с белоруския списък. Поради липсата на поименен опис на жертвите от този списък не е възможно с точност, близка поне до останалите четири списъка, да се установи кои са били жертвите от затворите на територията на т.нар. Западна Белорусия. Тази ситуация не променя съществено ценните поначало опити за фрагментарно възстановяване на този списък (Wугва, 2015). Приетото число от близо 4 хиляди жертви от белоруския катински списък не се потвърждава от картотечната документация от 1940 г. и се основава на информацията на Шелепин от 1959 г. Въз основа на изворните податки, в т.ч. на решението на Политбюро

на ЦК на ВКП(б) от 5 март 1940 г., може все пак да се приеме, че белоруският списък е бил подобен на украинския, що се касае до профила на жертвите. Спецификите на двата списъка произтичат главно, ако не и изключително, от различия в географско отношение театър на арестите, което, от една страна, се изразява напр. в присъствието на дейци на украинските организации в украинския списък, а от друга – вероятно в по-голямото в процентно изражение присъствие на едри земевладелци в белоруския списък. Поради липсата на документирани конкретни данни за белоруския списък е трудно да се позоваваме на него при съставянето на груповите профили.

Груповите портрети на жертвите са представяни многократно в катинската литература. Акцентът пада върху конкретни категории жертви, систематизирани по няколко критерия. Жертвите на Катинското клане биват групирани и описвани на базата на множество ключове. Повечето списъци се отнасят до жертвите от военнопленническите лагери.

Основно значение имат разработките на четирите общи списъка с жертви: военнопленническите от Катин, Харков и Калинин⁸⁾, както и много лаконичния затворнически списък от територията на УССР⁹⁾. Кратките биографични информации в тях, приложени към името и фамилията, позволяват само най-общо да се констатира коя е била жертвата. Тези разработки са отправна точка към трудове върху очертаването на груповия профил.

По-обширни и в същото време по-различно систематизирани информации за убитите предоставят изследванията, посветени на по-малките групи, обособени по различни критерии. Списък с тези изследвания ще открием в библиографията, водена в Централната военна библиотека¹⁰⁾. Синтезиран преглед на опитите за групиране на жертвите според различни профили дава Славомир Калбарчик¹¹⁾.

Обзорът на литературата сочи, че най-честите критерии за определяне на описваната група са: упражняваното занятие (или по-широко схванато: професията), както и географският произход, по-нататък принадлежността към дадено униформено формиране. Поради големия брой на тези публикации тук само ще ги споменем.

Много изследвания на жертвите на Катинското клане се фокусират върху професионалните групи. Най-известните описват учените (автори: Мария Бломберг-ва, Анджей Рибицки, Славомир Калбарчик), лекарите (Марек Дуткевич), адвокатите (Станислав Мике), учителите (Гжегож Сенк), но също така подробно са описани лесничите и ветеринарите. В случая с последните разполагаме напр. с опис под формата на списък¹²⁾ и множество научни разработки на Влоджимеж Гибашевич, посветени отчасти или изцяло на жертвите на Катинското клане¹³⁾. Подобен характер по отношение на професионалните групи имат разработките, посветени на капеланите (Веслав Висоцки) и спортистите (Богдан Тушински).

Голяма част от изследванията на професионалните профили са фокусирани върху офицерите резервисти от Полската войска. За властимащите и организато-

рите на престъплението от ВКП(б) и НКВД професията, упражнявана от офицерите резервисти преди войната, не е била ключов елемент за категоризация. Споменатите по-горе професионални групи са представени и в украинския списък, но и в този случай не самата професионална принадлежност е предопределяла кой ще попадне в смъртния списък. Решаващият фактор по-скоро е бил участието в обществени организации (напр. в дружествата на източните покрайнини), в паравоенни организации (напр. Съюза на стрелците), в политически партии (напр. Лагера на народното единение, Селската партия, Полската социалистическа партия). В украинския списък откриваме също така голям брой съдии и прокурори, парламентаристи, държавни служители, представители на местната власт (напр. околийски управители, кметове на големи и малки градове). Изпълнението на тези функции е можело да бъде важна предпоставка лицето да бъде арестувано и изпратено на смърт. В много случаи това се е свързвало с настоящата или предишната дейност в полски освободителни организации и политически партии. За факта, че принадлежността, особено на затворниците, към некомунистически организации е била от значение за властите, свидетелства споменаването в цитираното по-горе решение от 5 март 1940 г. на „членове на различни контрареволуционни, шпионски и диверсионни организации“. Историците не са съставили досега списък на жертвите от тази гледна точка.

Много изследвания приемат географския ключ, като посочват напр. една местност (Анджей Бригидин – Санок), воеводство (Збигнев Карпус – Поморското воеводство) или друг регион. Някои трудове обединяват в себе си две схващания: упражняваната професия и мястото на произход, групиращи напр. убитите лекари от източните земи на II Жечпосполита¹⁴). Липсва изследване, което да разграничава жертвите в зависимост от произхода им от земите, окупирани от Съветския съюз или от Германия. За апарата на НКВД и отговорните за решението от 5 март 1940 г. произходът на даден репресиран от конкретен регион на Полша е бил без значение. От своя страна, съветските власти са обръщали внимание дали военнослужещите са произхождали от земите, окупирани от Германия, или от Съветския съюз, при все че на практика този факт е играл роля при предаването на редниците и подофицерите на Третия райх или при изпращането им на принудителна работа в СССР в 1939 г.¹⁵), а не в случая с жертвите на клането от 1940 г. Сред жертвите от лагерните списъци има пленници както от земите, окупирани от Третия райх, така и от СССР. Затворниците са предимно от земите под съветска окупация, но сред тях е попаднала и споменатата в решението от 5 март 1940 г. група „бегълци“ от немската окупация.

По-рядко в списъците, групиращи жертвите, се изтъкват националният им произход и вероизповеданието. Това може да изглежда изненадващо, тъй като в литературата, както и по специални поводи – напр. по време на честването на годишнини, често се набляга върху множеството религии, чиито последователи биват екзекутирани; те представляват и елемент на материалната памет за жерт-

вите, напр. на катинските гробища и в Мавзолея на борбата и мъченичеството във Варшавската цитадела. Изясняването на този дисонанс се дължи не толкова на negliжирането му от изследователите, колкото на дискуссионния характер на подобни разграничения. Най-трудно е това спрямо въпроса за националната принадлежност, а тази дискусията рискува да излезе извън научната сфера и да се пренесе в сферата на емоциите.

Националната и етническата структура на военнопленниците в лагерите на НКВД в периода 1939 – 1941 е описана от Албин Гловацки, който разглежда не толкова катинските жертви, колкото състоянието на военнопленническите лагери – и не засяга проблема със затворниците¹⁶⁾. Авторът се е фокусирал върху представянето на най-важните документи на НКВД. Най-добре, което не означава вярно, описват структурата на жертвите статистическите данни от края на февруари – началото на март 1940 г., тоест предшествващи Катинското клане. Според списъка от края на февруари в лагерите в Козелск, Старобелск и Осташков пребивават 14 466 военнопленници – войскови офицери и униформени служители (офицери и редници), от които: поляци 98,1% (14 188 души), евреи 1,1% (160), белоруси 0,4% (51), украинци 0,2% (33), немци 0,1% (16), литовци 0,1% (9), освен тях трима чехи, двама руси и по един българин¹⁷⁾, грузинец, латиш и унгарец¹⁸⁾. Списъците от 2 март се отнасят само за офицерите, произхождащи от земите под съветска окупация и задържани в Козелск и Старобелск, така че те имат по-малко значение. В процентно отношение те показват много близък резултат: с 2% по-малък брой поляци, с 1% повече евреи, с повече от 0,5% белоруси, с повече от 0,5% украинци и този път деветима руси, което в статистическо изражение дава забележимите 0,4%, както и по един чех и немец¹⁹⁾. Авторът не коментира данните. В докладната записка с предложението за разстрел, залегнала в решението от 5 март 1940 г., в частта ѝ, описваща общия брой жертви, Берия посочва, че в три военнопленнически лагера са задържани общо „14 737 военнопленници – по националност над 97% поляци“²⁰⁾. Ключовият въпрос касае критерия, по който НКВД е определял националността; може би само личните досиета на жертвите биха могли да изяснят това по безспорен начин. Базирайки се на информацията за периода на пленничеството, може все пак да приемем, че ключови са били декларациите на военнопленниците, тоест националното им самосъзнание, а не въпросът за произхода на предците им, за етническите или географските им корени, расата, вероизповеданието и т.п. Заслужава да се вземе под внимание, че декларирането на полско самосъзнание в тези условия е носело със себе си риск. Още повече прави впечатление доминиращият процент лица в лагерите, декларирали полска националност. Военнопленниците с полска националност несъмнено представляват преобладаващо мнозинство сред разстреляните. Трябва да помним също така, че и декларираните друга националност са били полски граждани.

Проблемът за полския национален произход засяга Мечислав Борака в изследванията си върху жертвите от Заолжието (в т.ч. от целия Чешин, тоест не само в

частта на Чешински Шльонск, която днес лежи в Чешката република). В 1992 г. той установява броя им на 201, по-късно модифицира списъка си и го разширява върху цяла Чехословакия²¹⁾. При това съвсем основателно не отъждествява произхода от Заолжието с националността, нареждайки се по-скоро сред кръга изследователи, групиращи жертвите по географския критерий. Следва да помним, че Чешински Шльонск, в т.ч. Заолжието, в междувоенния период са населени от полско мнозинство.

Въпросът с полските граждани с украински произход в украинския катински списък е изследван първоначално в т.ч. и от Славомир Калбарчик²²⁾. Знаем, че сред жертвите са политици с различна ориентация, а нерядко и държавни дейци на Втората Жечпосполита с украински произход. Сред тях е имало активисти на национално-патриотични организации²³⁾, следователно лица с несъмнено украинско самосъзнание. В украинския списък украинците съставляват забележима няколко-процентова група, чиято численост към момента е трудно да бъде прецизно определена (Przewoźnik & Adamska, 2010: 549 – 550). На фона на общия брой от близо 22 хиляди жертви на Катинското клане това е открояваща се, но не особено голяма група. Едва събирането на биографични информации за жертвите от украинския списък ще позволи по-точното изчисляване и описване на тази група убити.

Следва да добавим, че в докладната записка, залегнала в решението от 5 март 1940 г., Берия посочва: „В затворите в западните райони на Украйна и Белорусия са задържани общо 18 632 арестувани (от тях 10 685 поляци)²⁴⁾. Знаейки, че той е предложил да бъдат разстреляни 11 000 затворници, което ПБ на ЦК на ВКП(б) приема, а в докладната проличава антиполската цел на репресията, това може да ни послужи като индикация за националния състав на двата затворнически списъка. В докладната на Берия обаче не се посочва, че 10 685 от тези 11 000 са били главно поляци, освен това по-късната докладна записка на Шелепин потвърждава убийството „само“ на 7305 затворници. В крайна сметка това лишава от стойност информацията на Берия, що се отнася до прецизното определяне националния състав на затворническите списъци.

Еврейските изследователи се насочиха към въпроса за жертвите на Катинското клане с еврейски произход. Симон Шохет изчислява броя им, още преди разсекретяването на съветските документи в периода 1989 – 1994 г., на 262 души²⁵⁾. Методът му на „установяване на самоличността и произхода“ се изразява в проверяването на имената и фамилиите на жертвите, допълвани успоредно с достигналата информация за патронима²⁶⁾. Бенямин Меирчак допълва списъка, определяйки броя на евреите, жертви на Катинското клане, на 469, от които 231 военнопленници, екзекутирани в Катин, 188 – в Харков, 19 – в Медное, а 31 са „евреи, офицери от резерва на Полската войска, екзекутирани от украинското НКВД“ (украински списък) (Meirchak, 2001: 79 – 123).

Авторът се позовава на военните лица, които са много важна група жертви от еврейски произход, но инцидентно в неговите списъци се появяват и невоенни

(напр. в украинския списък фигурира полицай). В затворническите смъртни списъци присъстват и много цивилни, сред които такива с еврейски произход²⁷⁾. При установяването на самоличността на убитите Меирчак (както изглежда, понеже не открих подробно описание на метода) също се базира на идентифицирането на имената и фамилиите на жертвите и техните родители в съответствие с тяхното звучене. Прилагането на този метод обяснява разликата между числата, представени от Гловацки, и Шохет и Меирчак.

Възниква въпросът какво може да се определи с негова помощ. Дали еврейската националност, юдейската религия, еврейският семеен произход, битността на полски еврейин, принадлежността само към част или към всички тези съвкупности. Определянето и описването на националната идентичност на полските евреи е евристически и психосоциално трудна задача. Това често е бил деликатен въпрос за самите заинтересовани страни. Може да се предположи, че за по-голямата част от лицата, представляващи предмет тъкмо на тези разсъждения, полското и еврейското са били неразривно и безконфликтно преплетени. Без да затваряме въпроса, нека подчертаем, че повечето от жертвите от еврейски произход от катинските лагерни списъци са екзекутирани, понеже са били войници от Полската войска. Това отлично е схванато от Шошет: „Катин е трагична глава от полската история. Екзекутираните там офицери са загубили живота си, независимо от тяхното вероизповедание, раса или професия. Единствената причина за клането е бил фактът, че са носили мундири на полската армия и са опитвали да бранят страната си като войници. Проведох своите изследвания върху класификацията и идентифицирането на полските офицери, изповядващи юдаизма, с мисълта да дам свидетелство за тази трагедия и зверство, струпали се върху Полша“²⁸⁾.

Установяването на религиозната принадлежност на жертвите на Катинското клане изглежда сравнително по-просто от определянето на националната им принадлежност. Тук е по-лесно да установим обективни критерии, например въз основа на записите в актовете за раждане и кръщелните свидетелства. Подобно описание би имало познавателна стойност, въпреки че не би взело под внимание случаите на промяна на вероизповеданието и отстъпление от религията, срещащи се главно сред елитите на Втората полска република. Няма да идентифицираме религиозната принадлежност на убитите въз основа на познатите ни съветски документи. Тя не е била критерий за групирането на военнопленниците и затворниците, при все че религиозните практики в лагерите, ръководени от католически капелани, са предизвикали репресии от страна на НКВД (Przewoźnik & Adamska, 2010: 101 – 102)²⁹⁾. Историците не са съставили списък на жертвите по вероизповедание, но в биографичните бележки за много от тях ще открием такава информация. Липсата на изследване, което да профилира жертвите по вероизповедание, означава, че трябва да основем данните си за вероизповеданието на убитите върху познанията си за религиозната структура на армията на Втората Жечпосполита, което снижава точността на реконструкцията. В 1939 г. в Полската войска функ-

ционирант: Военнополева епископска курия за всички католически обреди³⁰⁾, както и Служба за некатолически вероизповедания в Министерството на военните дела, в рамките на което действат следните душепастирски служби: православна³¹⁾ (с протопрезвитер начело), евангелско-аугсбургска (с главен капелан), евангелска реформирана (с главен капелан) и юдейска (с главен равин)³²⁾. Преди 1939 г. в Полската войска действат временно и следните душепастирски служби: обединена евангелска, която е включена в евангелската реформирана, старокатолическа на мариавитската църква и мохамеданска³³⁾, ликвидирани поради малкия брой на верните, по същата причина никога не се създават душепастирски служби на други слабо представени вероизповедания³⁴⁾. Статистиката на вероизповеданията на военните от всички рангове в 1927 г. показва, че войниците от религиозните малцинства представляват 16,57% от армията, сред тях православните са 60%, верните на юдаизма – 26%, на евангелско-аугсбургското вероизповедание – 10%, на Евангелската реформирана църква – 1%, на Обеднената евангелска църква – 1%, а останалите 2% са представители на други религиозни общности, сред които източниците потвърждават: мюсюлмани, баптисти, караими, адвентисти, старообрядци, менонити, членове на малки християнски групи и вероятно поставените в тази категория нерелигиозни³⁵⁾. Около 83% от всички военнослужещи са били католици, сред тях над 90% са римокатолици, а над 9% гръкокатолици³⁶⁾. Това означава, че римокатолиците са съставлявали около 75% от служещите в Полската войска. Тези данни може да бъдат екстраполирани върху 1939 г. с малка допустима грешка. Профилът на военните жертви на Катинското престъпление е близък до профила на цялата армия. Поради факта, че клането от 1940 г. засяга главно офицерския корпус, процентът на римокатолиците вероятно е бил по-висок, като може да достига около 80%, а на калвинистите – 1%. Верните на католицизма, православиято, юдаизма, лутеранството и калвинизма вероятно са съставлявали около 99% от екзекутираните военнослужещи. Съвкупността на жертвите се допълва от неколцина нерелигиозни и представители на други вероизповедания. Сведенията за военнослужещите може да бъдат съотнесени към общия брой убити от трите лагерни списъка, малко по-различна е структурата на затворническите списъци, напр. в украинския списък сравнително повече, отколкото в цялата популация убити, са били гръкокатолиците, а в белоруския – вероятно православните.

Историците не са съставили пълна карта на възрастовата структура на жертвите на Катинското клане, което може да се обясни с приемането на този въпрос за даденост. В случая с военнослужещите, полицейските служители и другите служби възрастта се явява пряко следствие от състава на тези формирования. По информация на НКВД от 15 януари 1940 г. в лагера в Старобелск сред 3916-те военнопленници е имало хора на възраст: от 18 до 25 години – 105 души, от 25 до 30 години – 695 души, от 30 до 40 години – 1441 души, от 40 до 50 години – 1196, от 50 до 60 години – 454 души, по-възрастни от 60 години – 25 души³⁷⁾. Възрастовата структура от този списък може да се приеме за почти идентична с възраст-

та на убитите в Харков³⁸⁾. Знаем, че възрастта на военнопленниците от лагера в Козелск, екзекутирани в Катинската гора, е статистически аналогична. Подобна е възрастовата структура на военнопленниците от лагера в Осташков, екзекутирани в Калинин. Благодарение на сведенията от украинския списък, реконструиран въз основа на списъци, съдържащи датата на раждане, може да приемем също, че възрастовата пирамида при повечето цивилни жертви от затворите на територията на СССР е била подобна. Разработването на биографични бележки за хората от украинския списък, което ще коригира датите на раждане, посочени от НКВД, ще позволи да се провери това наблюдение. По отношение възрастта на жертвите белоруският списък, изглежда, не се различава значително от първия от затворническите списъци. Анджей Пшевожник, изхождайки от списъка на НКВД от Старобелск, установява, че по-голямата част от задържаните в лагерите са лица на възраст от 25 до 60 години, т.е. млади и в разцвета си (Przewoźnik & Adamska, 2010: 93). За да обобщим въпроса, бих прецизирал тази оценка – като се позовавам на същия списък, виждаме, че сред военнопленниците преобладават лица във възрастовата граница 30 – 50 години. Това дава основание да се твърди, че Катинското клане, поне що се отнася до лагерните списъци, е престъпление главно срещу хора в разцвета на силите им, особено според тогавашното разбиране на понятията младост и зрялост.

Над 99% от всички жертви са мъже. Сред убитите лагеристи има и една жена – подпоручик пилот от Полската войска Янина Левандовска³⁹⁾. В украинския списък изследователите откриват 54 жени (Piątek & Siemińska, 2015) – след като бъде подготвена пълната, четвърта поред гробищна книга, която ще коригира имената и фамилиите, това число може да претърпи само минимална корекция. В случая с белоруския списък следва да се предположи сходството му с украинския списък, макар да не изключвам, че НКВД е включил в него по-малък или по-голям процент жени, но със сигурност не толкова, че това да промени съществено половия профил на екзекутираните.

Парадокс е, че малцина изследователи групират жертви на престъплението в зависимост от принадлежността им към различни униформени формирования. Това се дължи на числеността на тези групи, особено на многохилядните – войниците от Полската войска и служителите на Държавната полиция, но може би отчасти и на очевидното схващане, че те са ключови категории в груповия профил на жертвите и по тази причина не изискват специално внимание. Този подход не е правилен, дори може да предизвика ситуация, в която това, което е най-важно, да излезне от ползрението.

Мирослав Ян Рубас определя загубите на граничните формирования, т.е. на Корпуса за охрана на границите и Граничната стража, на 737 души, от които 637 жертви от КОГ и 100 жертви от ГС (Rubas, 2000: 23). Авторът, при все че е съсредоточен върху Катинското клане, също така се позовава на неуточнена по-конкретно група извън четирите известни смъртни списъка, което би могло да завиши малко

броя на жертвите, но изследването има голяма, систематизираща стойност. Очакваме подобно проучване и за Затворническата стража.

Нямаме всеобхватни, комбинирани с изчисления изследвания, описващи жертвите, служещи в Полската войска, разполагаме напр. само с частично проучване на генералите (Radziwonowicz, 2000). Липсва изчерпателно изследване за езекутираните служители на Държавната полиция. Тук имам предвид описанията на цели общности, а не приноси за отделни лица и подгрупи. Съвсем естествено, основната база данни за големите групи жертви представляват споменатите гробищни книги на Съвета за опазване паметта на борбите и мъченичеството, както и Индексът на репресираните „Карта“. Въз основа на натрупаните до момента знания в 2007 г. беше съставен списък на жертвите на Катинското клане, повишени във висши военни звания (от Полската войска и Корпуса за охрана на границите) и в униформените служби (Държавната полиция, Затворническата стража и Граничната стража). На практика, въпреки че не е съставен с тази цел, той представлява основа за изчисляване броя на жертвите от отделните формирования.

Списъкът с повишените (с решение на президента на Република Полша или на министъра на народната отбрана) във висши (генералски и офицерски) военни звания и висши звания в Държавната полиция, Затворническата стража и Граничната стража включва общо 14 113 военнослужещи и униформени служители. Този списък на жертвите не е окончателен, нито е безупречен. Сред униформените служители (главно от ЗС, инцидентно от ГС) попадат няколко десетки жертви на други съветски престъпления или предполагаеми жертви от белоруския списък. Това лесно може да се вземе предвид при изчисленията. Към военните жертви е включен цивилен, който е бил убит, и оцелял офицер. Извън списъка са останали униформени жертви, които са известни по име, но военното им звание например не е идентифицирано. Статистическото значение на тези грешки и пропуски в данните не е голямо, особено ако вземем предвид от кои списъци са дошли повишените. В случая с военнослужещите и полицаите списъкът със загубите по принцип се отнася до жертвите от лагерите в Козелск, Старобелск и Осташков, а в случая със Затворническата стража са включени и идентифицирани жертви от украинския списък. Украинският и белоруският затворнически списък, понякога прибързано третиран като списъци само с цивилни, са от голямо значение за баланса на загубите на всички униформени формирования. Пълното оповестяване на украинския списък ще бъде възможно след приключването на работите по четвъртата гробищна книга, докато за белоруския списък можем само да спекулираме.

Като настоявам за точно изчисляване на загубите на отделни формирования, след като бъдат завършени работите по украинския списък, за нуждите на тази статия ще се опитам да ги конкретизирам тук. Тези загуби възлизат на общо над 5,8 хиляди служители за Държавната полиция, Затворническата стража и Граничната стража, в т.ч. над 5,3 хиляди служители на ДП, около 400 от ЗС и около 90 от ГС⁴⁰⁾. Жертвите са униформени служители от всички звания, в т.ч. и от

най-нисшите в служебната йерархия, напр. участъкови полицаи. След пълното оформяне на биографичните бележки от украинския списък, само фрагментарно включен в настоящото изчисление, този брой ще се увеличи. Това се отнася преди всичко за баланса на загубите на ДП, за който вече може да кажем, че надхвърля 6 хиляди служители.

Въз основа на гореспоменатия списък с повишените в звание от 2007 г. и отчитайки допустимата грешка, констатираме, че сред жертвите на Катинското клане има повече от 8277 души, повишени във висши военни звания. Сред тях около 7930 офицери и около 340 подофицери и стрелци. Нека отбележим, че това са военни, т.е. в 1939 г. по-голямата част служат в Полската войска, но няколкостотин от жертвите са служили и в Корпуса за охрана на границите. Корпусът е бил военно формиране с военни звания, а между ПВ и КОГ е съществувало планирано движение на кадри. Общото третиране на кадрите от тези две формирования в статистиките е оправдано, но знаейки с голяма точност броя на убитите войници от Корпуса за охрана на границите, можем да определим и броя на убитите, служили в Полската войска. Те са около 7640 войници от ПВ, като преобладаващата част от тях са офицери. Отговаряйки на въпроса за общия брой на офицерите от ПВ – жертви на клането в Катин, можем да заключим, че след прибавянето на около 700 идентифицирани офицери от украинския списък (Przewoźnik & Adamska, 2010: 549 – 550), броят на убитите офицери от ПВ надхвърля 8000. Нека добавим, че проучването на имената от белоруския списък би увеличило не само броя на идентифицираните цивилни, но и на военните жертви.

Сред екзекутираните офицери от Полската войска има кадрови офицери, резервисти (най-многобройните), както и такива в оставка. Офицерите в оставка, най-малко на брой, присъстват не само в украинския, но и в лагерните списъци. В различни изследвания се насочва вниманието на читателя върху обстоятелството, че убитите са били офицери от резерва, както и върху различните социални функции, които те са изпълнявали, преди да бъдат мобилизирани в 1939 г. Трябва да се подчертае, че макар да знаем статистиката от февруари 1940 г., в която НКВД разделя офицерите в съответствие с принадлежността им към споменатите три категории, като цяло, това разграничение не играе съществена роля. По-важни са били военните звания, посочени в ключовите съветски документи⁴¹⁾. Най-важен за организаторите на клането е бил фактът, че дадено лице е полски офицер. Шохет го резюмира по следния начин: „В общи гробове лежат католици, протестанти, православни, евреи и мохамедани, споели с общата пролята кръв. Всички те биват екзекутирани, когато в мундири на Полската войска застават в защита на своето отечество – Полша“⁴²⁾. Офицерите и техните другари по пленничество с по-нисък ранг загиват, тъй като са служили в полски мундири. Тази констатация ни приближава до улавянето на ключов щрих от груповия профил на жертвите на Катинското престъпление. Екзекутирани са тези, които преди всичко, но не само, са служили на полската държава в униформа.

В заключение нека обобщим: най-голямата група убити в рамките на Катинската операция са войници от Полската войска и Корпуса за охрана на границите, а сред тях най-многобройни са офицерите от ПВ. След тях трябва да споменем служителите от други полски униформени формирования, преди всичко от Затворническата стража, Граничната стража и Държавната полиция (най-многобройните). Следващите по-малки групи, представени главно в затворническите списъци, са цивилни, служещи на полската държава в различни области. Сред тях има заети в правосъдната администрация, държавната и местната администрация, активисти на политически партии, социални и стрелкови организации, сътрудници на полската полиция и разузнаване. Също така – едри земевладелци и индустриалци, играещи голяма роля в полското общество, които, наред с другото, обикновено са участвали в различни родолюбиви организации. Освен това – хора, заловени на съветската граница по време на бягството им от окупираните от германците територии, често от страх от репресии, свързани с държавната им служба и политическата им дейност. Заслужава да се отбележи групата военни заселници, т.е. хора, които са получили земя в източните покрайнини на втората полска република за заслугите си за полския народ и държава, особено в борбата за независимост и границите в периода 1918 – 1920. Последните, за разлика от офицерите или висшите държавни служители, е трудно да бъдат включени в социално-икономическия елит. Тези хора обаче са имали заслуги за Полската република и са продължавали да отстояват нейните интереси. Военните заселници, както и представителите на няколко други категории цивилни, още очакват своите групови описания. Тяхното обособяване е изследователски постулат, прилагането му ще улесни завършването на работите върху биографичните бележки за жертвите от украинския списък. Характерно е, че за организаторите на Катинското клане е била важна службата на потенциалните жертви не само в 1939 г., но и в миналото, което е свидетелствало за готовността им да се жертват за Полша, а следователно, от съветска гледна точка, е представлявало опасен национализъм. Тук откриваме втория доминиращ шрих в профила на жертвите – полския патриотизъм. От известното досега може да се заключи, че груповият профил на жертвите на Катинското престъпление най-точно се определя от две отличителни черти: служба на полската държава и отдаденост на полската кауза.

Превод от полски: Юлиян Божков

БЕЛЕЖКИ

1. Materski, W. (2009). *Jeńcy wojenni internowani w latach 1939 – 1941*, [в:] *Polska 1939 – 1945. Straty osobowe i ofiary represji pod dwiema okupacjami*, red. W. Materski i T. Szarota, Warszawa, s. 217 – 218.
2. Втората полска република, наричана също Втора Жечпосполита (на полски: II Rzeczpospolita) е полска република, съществувала в периода 1918 – 1939 г.

3. Jasiewicz, K. (2009). *Aresztowani na Kresach Wschodnich*, [в:] *Polska 1939 – 1945...*, s. 227 – 237.
4. Докладна записка на Л. Берия до Й. Сталин с предложение да бъдат разстреляни полските военнопленници, 5. III. 1940 г., Москва, [в:] *Katyń. Dokumenty zbrodni*, t. 1: *Jeńcy nie wypowiedzianej wojny*, oprac. W. Materski, N. Lebediewa и др., Warszawa 1995, s. 469 – 475 (превод на полски език и факсимилета на руски).
5. Извлечение от Протокол № 13 от заседанието на Политбюро на ЦК на ВКП(б), 5. III. 1940 г., Москва, [в:] *Katyń. Dokumenty...*, t. 1, s. 476 – 477 (превод на полски език и факсимилета на руски).
6. Докладна записка на А. Шелепин за Н. Хрущов с предложение да бъдат унищожени справочните картотеки на разстреляните в 1940 г., 9. III. 1959 г., Москва, [в:] *Katyń. Dokumenty...*, t. 4: *Echa Katynia*, oprac. W. Materski, N. Lebediewa и др., Warszawa 2006, s. 445 – 446.
7. *Polski Cmentarz Wojenny Kijów-Bykownia. Księga cmentarna*, t. 1: *Litery A–B*, Warszawa 2015. Изданието е плод на изследванията, подети в Съвета за опазване паметта на борбите и мъченичеството (ROPWiM), и продължени в Министерството на културата и националното наследство на Република Полша. Описът следва да обхваща всички жертви от украинския списък, не само тези, чиито трупове НКВД укрива в гората Биковня в покрайнините на Киев. Убитите, чиито тленни останки почиват днес на гробището в Киев-Биковня, поради липсата на комплексни сравнителни генетични изследвания, в повечето случаи не са отделени поименно от общия брой лица, фигуриращи в украинския списък.
8. За лагерните списъци това са томове на Индекса на репресираните на центъра „Карта“ и гробищните регистри на ROPWiM. За козелския списък: *Indeks Represjonowanych*, t. I: *Rozstrzelani w Katyniu*, Warszawa 1995; *Indeks Represjonowanych*, t. XXI: *Zabici w Katyniu*, Warszawa 2013 (допълнен с пет лица за разлика от тома от 1995 г., посочващ 4410 жертви); *Katyń. Księga cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego*, Warszawa 2000. За старобелския списък: *Indeks Represjonowanych*, t. II: *Rozstrzelani w Charkowie*, Warszawa 1996; *Charków. Księga cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego*, Warszawa 2003. За осташковския списък: *Indeks Represjonowanych*, t. III: *Rozstrzelani w Twerze*, Warszawa 1997; *Miednoje. Księga cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego*, t. 1 – 2, Warszawa 2005 – 2006. Вж. най-новия списък, прецизиращ данните за убитите в Калинин: *Ubity w Kalininie. Zachoroniemy w Miednoje*, t. 1 – 3, wyd. Obszczestwo „Memoriał“, Moskwa 2019. Електронни бази: <https://indeksrepresjonowanych.pl/int/wyszukiwanie/94,Wyszukiwanie.html>; <http://ksiegicmentarne.muzeumkatynskie.pl/> [достъп: 12. III. 2020 г.].
9. *Listy katyńskiej ciąg dalszy. Straceni na Ukrainie*, „Zeszyty Katyńskie“ 1994, nr 4, s. 1 – 114; *Śladem zbrodni katyńskiej*, oprac. i red. Z. Gajowniczek, Warszawa 1998.
10. *Zbrodnia Katyńska. Bibliografia 1940-2010*, red. I. Kowalska, E. Pawińska, Warszawa 2010.

11. S. Kalbarczyk, *Zbrodnia Katyńska po 70 latach: krótki przegląd ustaleń historiografii*, [в:] *Zbrodnia Katyńska. W kręgu prawdy i kłamstwa*, red. S. Kalbarczyk, Warszawa 2010, s. 187 – 221.
12. *Lista lekarzy weterynarii jeńców obozów w Kozielsku i Starobielsku zamordowanych w Katyniu i Charkowie*, oprac. W. Lutyński, Warszawa 1998.
13. W. Gibasiewicz, *Niepowtarzalni. Lekarze weterynarii ofiary II wojny światowej*, Warszawa 2009; *idem*, *NN – Nieznani Niepowtarzalni. Zdziwne losy lekarzy zwierząt*, Gdańsk 2010; *Lekarze weterynarii, którzy uniknęli Katynia*, „Życie Weterynaryjne. Czasopismo społeczno-zawodowe i naukowe Krajowej Izby Lekarsko-Weterynaryjnej” 2010, nr 4, s. 349 – 351; *idem*, *Lekarze weterynarii. Ofiary II wojny światowej*, Warszawa 2011; *idem*, *Odnalezione głosy. Zdziwne losy lekarzy zwierząt*, Warszawa 2013; *idem*, *Utrwalone skrawki życia*, Warszawa 2014; *idem*, *Okruchy godnego życia*, Warszawa 2015.
14. Dutkiewicz, M.(2001). *Personel medyczny ze wschodnich Kresów II Rzeczypospolitej – ofiary zbrodni katyńskiej*, [в:] *Przeszłość, teraźniejszość i przyszłość Polaków na Wschodzie*, Gorzów Wielkopolski.
15. W. Materski, *Jeńcy wojenni internowani w latach 1939 – 1941*, [в:] *Polska 1939 – 1945...*, s. 216 – 220.
16. Głowacki, A.(1997). *Struktura narodowościowa i etniczna jeńców polskich w obozach NKWD 1939 – 1941*, „Łambinowski Rocznik Muzealny”, nr 20, s. 51 – 73.
17. Не знаем кое е било това лице и дали по-късно е попаднало сред жертвите на Катинското клане. Фактът, че в следващия списък, който касае само лагерите в Козелск и Старобелск, не откриваме нито един българин, може да говори, че това е бил военнопленник от Осташков. Не може да се изключва, че това лице е отказало да признае българската си националност или че е имало друг критерий за установяване на националността, напр. НКВД е сметнал, че военнопленникът се представя за българин, разчитайки, че ще бъде екстрадиран в България, като впоследствие е възнамерявал да се присъедини към Полската войска във Франция.
18. A. Głowacki, *op. cit.*, s. 60. Катинското клане е отнело живота на повече от 14 466 военнопленници.
19. *Ibidem*, s. 61. Статистическите данни на НКВД не са лишени от грешки, те се различават в зависимост от гледната точка, а числата се колебаят ведно с движението на военнопленниците.
20. Докладна записка на Л. Берия до Й. Сталин с предложение да бъдат разстреляни полските военнопленници, 5. III. 1940 г., Москва, [в:] *Katyn. Dokumenty...*, t. 1, s. 470 i 472.
21. M. Borák, *Zaolziańskie ofiary Katynia*, „Łambinowski Rocznik Muzealny” 1992, t. 15, s. 21 – 27; *idem*, *Ofiary Zbrodni Katyńskiej w Republice Czeskiej w świetle nowych ustaleń*, „Łambinowski Rocznik Muzealny” 2007, t. 30, s. 69 – 84.
22. Kalbarczyk, S.(2017). *Ukraińska lista katyńska: czego jeszcze nie wiemy, postulaty badawcze*, „Zeszyty Katyńskie”, nr 26, s. 321 – 346.

23. Kalbarczyk, S. (2012). *Ukraińska lista katyńska*, „Biuletyn IPN“ 2010, nr 4 (111), s. 54 – 55; R. Piątek, T. Zachara, *Ukraińska lista katyńska. Sprawozdanie z kwerend archiwalnych przeprowadzonych przez pracowników Rady OPMiW*, „Przeszłość i Pamięć“, nr 40, s. 245.
24. Докладна записка на Л. Берия до Й. Сталин с предложение да бъдат разстреляни полските военнопленници, 5. III. 1940 г., Москва, [в:] *Katyń. Dokumenty...*, t. 1, s. 475.
25. S. Schochet, *An attempt to identify the Polish-Jewish officers who were prisoners in Katyn (Working Papers in Holocaust Studies)*, New York 1989; idem, *Próba określenia tożsamości polskich oficerów pochodzenia żydowskiego – jeńców obozów sowieckich*, „Przegląd Polski. Tygodniowy dodatek literacko-społeczny do gazety Nowy Dziennik“, Nowy Jork, 21. XI. 1990 г., s. 2.
26. Родово, племенно, семейно или поселищно име, което е от име на предшественик по мъжка линия, от баща; бащино име (от гр. πατήρ „баща“ и ἵνομα „име“) – б. пр.
27. Според С. Шохет в украинския списък би могло да присъстват около 10% лица с еврейски произход, вж. *Próby identyfikacji oficerów Wojska Polskiego narodowości żydowskiej zamordowanych w Katyniu*, [в:] *Świat niepożegnany. Żydzi na dawnych ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej w XVIII – XX w.*, red. K. Jasiewicz, Warszawa – Londyn 2004, s. 558.
28. S. Schochet, *Próba określenia tożsamości...*, s. 2.
29. Wysocki, W. (1995). *Kapelani – ofiary zbrodni*, [в:] *II półwiecze zbrodni Katyń-Charków-Twer*, red. M. Tarczyński, Warszawa, s. 74 – 80.
30. Курията, наричана още Полеви ординарият, е била римокатолическа, полевият епископ е бил от латински обред. Гръкокатолиците са имали собствено декан в рамките на курията.
31. Православните в по-голямата си част са принадлежали към Полската автокефална православна църква.
32. J. Odziemkowski, B. Spychała, *Duszpasterstwo wojskowe w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1987; Z. Waszkiewicz, *Duszpasterstwo w Siłach Zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej (1918 – 1939)*, Toruń 2000, s. 110 – 142; K. Szczygielski, *Niekatolickie duszpasterstwo wojskowe w Polsce w XX w.*, [в:] *Wielokulturowość polskiego pogranicza. Ludzie-idee-prawo*, Białystok 2003, red. A. Lityński i P. Fiedorczyk, s. 667 – 682.
33. В литературата и на катинските мемориални обекти и възпоменателни знаци често се подчертава участието на мохамеданите, без да се посочват конкретни числа, нито източници по тази тема. Сред катинските жертви, изповядващи исляма, би могло да има малък брой полонизирани татари, а може би и някой офицер по договор от ПВ с кавказки произход.
34. K. Szczygielski, *op. cit.*, s. 675 – 677; J. Odziemkowski, *Służba duszpasterska Wojska Polskiego 1914 – 1945*, Warszawa 1998, s. 113

35. K. Szczygielski, op. cit., s. 675 – 677. Срв. *Mniejszości narodowe i wyznaniowe w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej 1918 – 1939*, red. Z. Karpus i W. Rezmer, Toruń 2001.
36. Във войската е служила и малка група верни на Католическата църква с арменски обред, чиито немногобройни последователи вероятно са станали жертва на Катинското престъпление, както и още по-малобройна група неонуниати.
37. *Informacja o stanie liczebnym jeńców wojennych w Starobielsku z podaniem grup wiekowych*, 15. I. 1940 г., [в:] *Katyń. Dokumenty...*, t. 1, s. 375. За общата картина няма съществено значение фактът, че в информацията не особено прецизно са разграничени възрастовите групи, завършвайки напр. с възраст 30 години, и започвайки следващата също от 30 години.
38. Движението на военнопленниците до 5. III. 1940 г. и невключването на селектираната група в съставяните по-късно от НКВД т.нар. списъци на смъртта променят само в малка степен възрастовата пирамида. От затворниците, пребиваващи в лагерите в Старобелск, Козелск и Осташков, в момента, когато на 1. IV. 1940 г. НКВД започва осъществяването на Катинската операция, оцеляват около 400 души, те са извозени в лагера в Павлишчев Бор.
39. *Pamiętniki znalezione w Katyniu*, oprac. J. K. Zawodny, Paryż 1989, s. 120, 167 – 168; *Katyń. Księga gmentarna...*, s. 343 (там препратка към архивни документи, в т.ч. на един от списъците за депортиране на НКВД от април-май 1940 г., които предават военнопленниците от лагера в Козелск под разпореждане на Управлението на НКВД в Смоленска област, на чиято територия са извършени екзекуциите. Янина Левандовска фигурира в списък номер 40/1).
40. Списък на лицата, екзекутирани в Катин, Харков, Твер и Медное, повишени посмъртно в звание, *Katyn-lista_osob_zamordowanych_mianowanych_posmiertnie_na_wyzsze_stopnie.pdf* [достъп: 12. II. 2020 г.].
41. Докладна записка на Л. Берия до Й. Сталин с предложение да бъдат разстреляни полските военнопленници, 5. III. 1940 г., Москва, [в:] *Katyń. Dokumenty...*, t. 1, s. 470 i 472.
42. S. Schochet, *Próba określenia tożsamości...*, s. 2.

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Meirtchak, B. (2001). *Żydzi – żołnierze wojsk polskich polegli na frontach II wojny światowej*. Warszawa.
- Rubas, M. J. (2000). *Katyńska lista strat polskich formacji granicznych*. Warszawa.
- Radziwonowicz, T. (2000). *Generalowie w obozach Kozielska i Starobielska*, [в:] 60. *Rocznica Zbrodni Katyńskiej. Materiały z sesji naukowej Suwałki, 13 marca 2000 r.*, red. G. Sobecka, Suwałki.
- Przewoźnik, A. & Adamska, J. (2010). *Katyń. Zbrodnia, prawda, pamięć*. Warszawa.
- Piątek, R. & Siemińska, D. (2015). Polki – ofiary represji komunistycznych na tzw. Ukrainie Katyńskiej w świetle źródeł archiwalnych i

- archeologicznych, „*Biuletyn Fundacji General Elżbiety Zawackiej*“, nr 65, s. 3 – 27.
- Schochet, S. (1989). *An attempt to identify the Polish-Jewish officers who were prisoners in Katyn (Working Papers in Holocaust Studies)*. New York .
- Wasilewski, W. (2016). Porucznik WP Czesław Pawłowski, lekarz weterynarii – ocalony jeńiec ze Starobielska, „*Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej*“, t. 9, s. 165 – 184.
- Wyrwa, M. (2015). *Nieodnalezione ofiary Katynia? Lista osób zaginionych na obszarze północno-wschodnich województw II RP od 17 września 1939 do czerwca 1940*. Warszawa.

RESUME AND PERSPECTIVE OF THE RESEARCH ON THE COLLECTIVE PROFILE OF THE VICTIMS OF THE KATYN MASSACRE

Abstract. The article describes the community of victims of the Katyn massacre, executed pursuant to the decision of the BP KC WKP (b) of 5 March 1940. The camp list was dominated by military and police officers and the prisons list was mostly civilian prisoners. The most important elaborations of the collective lists of victims were presented and also selected parts of the community were described, among others, in terms of profession or origin from a specific area of Poland. The author presented the state of research regarding the national composition of the community, and after having compared the information with Soviet documents, presented his view of the problem. The article emphasized that most of the victims of the 1940 murders were officers of the Polish Army and officers of the State Police and members of smaller uniformed formations. The fact that they belonged to these groups was determined as sufficient criterion qualifying them for extermination. The author provided statistics on the number of victims from individual uniformed formations and put forward the demand for further research regarding the various groups of those killed. Finally, he outlined a group portrait of the victims of the 1940 crimes, in terms of the most important criteria from the point of view of the Soviet authorities and historical sociology. In conclusion, it was found that the collective profile of the victims of the Katyn massacre were strongly defined by two distinctive features: service to the Polish state and attachment to Polish character.

Keywords: Historical sociology; World War II; Katyn massacre; victims of the Katyn massacre; Poland; Polish Army; Polish police

✉ **Dr. Witold Wasilewski**

Researcher ID: G-4160-2019

Institute of National Remembrance

7, Wołoska St.

02-675 Warsaw, Poland

E-mail: witold.wasilewski@ipn.gov.pl